

42. Губарь О. Функции Одесского строительного комитета в контексте истории градостроительства Одессы / О. Губарь // Дерибасовская-Ришельевская. – 2014. – № 58. – С. 6-12.
43. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 256.
44. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 6.
45. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 7.
46. Пестов С. С. Алфавитный указатель личных знакомых и друзей Семена Семеновича Пестова, о которых он упоминает в записках своих с 1786 по 1827 г. – Александрия, Тип. Ф. Х. Райхельсона, 1915. – 129 с.
47. Макидонов А. В. Светская и церковная власть Новороссии (Екатеринославская, Херсонская и Таврическая губернии) первой половины XVIII-XIX века / А. В. Макидонов // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 39. – С. 241-252.
48. ДАХО, ф. 207, оп. 1, спр. 1008.
49. ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 739.
50. ДАХО, ф. 1, оп. 219, спр. 5.
51. ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 662.
52. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 162.
53. Державний архів Автономної республіки Крим, ф. 327, оп. 1, спр. 956.
54. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 170.
55. Державний архів Одеської області, ф. 37, оп. 3, спр. 182а.
56. Андриевский И. Путевые заметки при объезде Днепровского и Мелитопольского уездов Таврической губернии в 1835 г. / И. Андриевский – Одесса: Городская типография, 1839. – 107 с.
57. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 102.
58. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 16.

Tarasova M. B. The participation of foreigners in the development of socio-economic space in the Southern Ukraine in end of the XVIII century – the 1870 century.

The article describes activity of foreigners in different life spheres of the Southern Ukraine. It was proved that involving foreigners into administrative apparatus, trade and military service was an integral part of the general concept of the Russian Empire as for the region, that was created in the end of the XVIII century. In the context of activity of the most famous foreigners such as I. Kalageorgy and K. Sen-Pri – ways of adaptation to social and economic culture-specific concepts of the region and directions of their transformation. It was shown that some of results of foreigners' activity are used by residents of the Southern Ukraine till the present moment.

Key words: foreigners, traders' activity, the consuls, Frenchmen, colonization of the Southern Ukrainian region, Southern Ukraine.

Тарасова М. Б. Участие иностранцев в становлении социально-экономического пространства Южной Украины в конце XVIII века – 1870-х гг.

В статье рассмотрена деятельность иностранцев в различных сферах жизни Южной Украины. Доказано, что привлечение иностранцев к управленческому аппарату, торговли и военной службы было составной частью общей концепции Российской империи относительно региона, которая была сформирована в конце XVIII в. На примере наиболее известных иностранцев – И. Калагеоргия и К. Сен-При – прослежены пути адаптации к социально-экономическим реалиям региона и определены направления по их преобразованию. Продемонстрировано, что отдельными результатами деятельности иностранцев жители Южной Украины, в частности Херсона, пользуются и до сих пор.

Ключевые слова: иностранцы, деятельность купцов, консулы, французы, заселение южнукраинского региона, Южная Украина.

УДК 94(477)“18-19”

О. С. Авдєєва

КОНФЕСІЙНО ЗМІШАНІ РОДИНИ У ПІВНІЧНОМУ ПРИАЗОВ'І (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XVIII – ПОЧАТОК XX ст.)

У статті розкрито проблема конфесійно змішаних родин Північного Приазов'я. Головна увага була приділена питанню укладання конфесійно змішаних шлюбів та проблемі прозелітизму у таких родинах в межах Північного Приазов'я. Розглянуто особливості імперської законодавчої бази у регулюванні шлюбно-сімейних відносин та її застосування (чи ігнорування) на практиці.

Ключові слова: Північне Приазов'я, конфесійно змішані родини, прозелітизм, шлюбно-сімейні відносини, подружжя, церква, розлучення.

Північне Приазов'я сформувалось як поліетнічний та поліконфесійний підрегіон, і саме тому тут укладались змішані шлюби, які активно сприяли культурно-побутовим взаємовпливам. Окрім того, саме шлюбно-сімейні відносини часто були відправною точкою у міжконфесійних взаєминах представників різних сповідань. У межах комплексного дослідження з проблем міжконфесійних відносин у регіоні висвітлення цього питання наразі є актуальним і цілком необхідним.

Метою статті є висвітлення характеру конфесійно змішаних шлюбів у підрегіоні, особливостей їх укладання та функціонування в останній чверті XVIII – на початку XX ст.; розкриття основних внутрішньо сімейних мотивів зміни віри.

Серед останніх публікацій, дотичних до теми нашого дослідження, слід виділити роботи О. Тухватуллої [1], М. Белікової [2], С. Жук [3], Ю. Гончарова [4] тощо. Найважливіша історіографічна база доводить той факт, що дана проблематика наразі є малодослідженою та актуальною.

Під поняттям "сім'я" на той час зазвичай розумілась певна група осіб, пов'язаних між собою родичівством (у тому числі й шлюбом), що проживають разом [5, с.1]. Сам шлюб, юристи XIX століття визначали як пожиттєвий статевий союз чоловіка і жінки, який регулюється правовими нормами. Однак, шлюб у цей період був скоріше актом релігійним, ніж світським. За тогочасним російським законодавством Церква регулювала не лише укладання та розірвання шлюбу, а й внутрішні сімейні відносини. Такий підхід створив чимало труднощів під час укладання конфесійно змішаних шлюбів. Лише з середини XVIII ст., коли Російська імперія розпочала активно розширювати власні кордони і кількість інославної та іновірної населення суттєво зростає, було видано ряд законодавчих актів Синоду, які регламентували ці питання [6, с.41-42]. Відтепер можна було офіційно укладати шлюби між представниками різних конфесій.

Відповідно до нових законодавчих вимог "шлюб особи вірної з невірною правильним та законним є", однак виключно у тому випадку, якщо він не призводить до зведення з православ'я. Кожному з подружжя дозволялось вільно сповідувати власну релігію, однак всі діти від такого шлюбу мали охреститися виключно у православ'я [7]. На практиці ця заборона часто порушувалась і батьки обирали для дітей віросповідання на власний розсуд. Зустрічались випадки подвійного хрещення – спочатку відбувався офіційний обряд в православному храмі, а потім таємний вдома [8].

Усі намагання укласти шлюб за правилами іншого сповідання відразу відкидалися, оскільки перебували під суворою заборобою [9]. Однак, знову ж таки, на практиці ці заборони так само порушувались [10].

У метричних книгах можна знайти записи про факти, які яскраво відображають реалізацію усіх цих нормативно-правових актів. Наприклад, у с. Велика Янісоль були зафіксовані випадки хрещення дітей від конфесійно змішаних шлюбів у православ'я. Так 5 лютого 1879 р. була охрещена донька Анна від шлюбу лютеранина Юзефа Лелека та його православної дружини Матрони [11, арк.178], а 19 лютого 1889 р. у православ'я похрестили доньку Єлизавету від шлюбу католика Андрія Зеневського та його православної дружини Марії [12, арк.54]. У метричних книгах збереглися й записи про укладання шлюбів між прихильниками до різних конфесій. У Маріупольській Різвдо-Богородицькій церкві у 1883 р. було вінчано шлюб римо-католика Мартина Потоцького та православної "дівки" Анни Чернявської [13, арк.42]. У метричній книзі с. Нова Карань Маріупольського повіту є запис від 27 липня 1903 р. про укладання шлюбу між Федором Мураєм (католиком з Гродненської губернії) та Катериною Талалаєвою (православною з Орловської губернії) [14, арк.39].

Значний інтерес становлять вимоги стосовно укладання шлюбів між іноземцями інославної сповідань та російськими підданими: якщо наречена була іноземкою та ще й інославної сповідання, а наречений російським підданим православної сповідання, то такі шлюби були дозволені. У випадку ж коли наречений був неправославним іноземцем, а наречена православною російською підданою, шлюб був заборонений до моменту прийняття нареченим російського підданства [15]. Сам факт запровадження такої постанови можна пояснити патріархальним типом родин тогочасного суспільства.

Для того, щоб укласти шлюб православної особи з представником іншої конфесії, слід було дотримуватись наступних умов:

- неправославні до шлюбу мали скласти розписку про відмову від прозелітизму в родині та про зобов'язання охрестити та виховати дітей у душі православ'я;
- при укладанні міжконфесійного шлюбу необхідно було дотримуватись усіх вимог, які діяли для шлюбів між православними;
- всі міжконфесійні шлюби обов'язково мали укладатися у православної церкві за православним обрядом [16].

Імперське законодавство регламентувало й укладання шлюбів між представниками різних інославної та іновірних конфесій. Так, за Сенатським наказом від 12 листопада 1792 р., якщо один з майбутнього подружжя був римо-католиком, а інший протестантом, то шлюб мав укладатися в тій Церкві, до якої належала наречена [17]. У тому випадку, коли один з подружжя був християнином, а інший іновірцем (іудеєм чи мусульманином), то такий шлюб дозволено було укладати виключно у межах християнського сповідання. Окрім того, від іновірця вимагалась традиційна для подібних випадків розписка у відмові від прозелітизму, вихованні дітей у християнських звичаях та у відмові від багатоженства [18]. Якщо такий шлюб розпадався, то справа про розлучення підпадала під юрисдикцію інославної духовного керівництва [19].

Шлюби старообрядців регулювала ціла низка спеціальних нормативних актів. До другої половини XIX ст. уряд їх взагалі не визнавав і лише Указом від 19 квітня 1874 р. було дозволено укладати громадянські шлюби (з реєстрацією у світських органах влади, в спеціальних метричних книгах). Така практика поширювалась лише на тих, хто офіційно знаходився у "розколі" [20, с.49]. Законними держава визнавала шлюби тих розкольників, які у X ревізії вказувались як подружжя [21]. Для решти існувала низка правил, серед яких обов'язкова розписка від бажаних побратимів про те, що у "розколі" вони перебувають від самого народження [22]. До моменту законодавчого врегулювання проблеми укладання розкольницьких шлюбів, останні класифікувались як "перелюб" і підпадали під юрисдикцію цивільного суду [23]. Не зважаючи на це, старообрядці регулярно укладали між собою шлюби у власних молитовнях. Наприклад, у м. Ногайськ, Бердянського повіту, за свідченнями місцевого священика Іоана Волошенкова, місцеві безпоповці спокійно хрестили своїх дітей та вінчали шлюби. Як зауважив Волошенков, раніше вони це робили таємно, а тепер вже не ховаються зовсім. Так, у лютому 1830 р. вінчалися шлюбом Онісім Антонов та Наталія Безсонова, й Лукіан Безсонов та "привезена з російських місць невідомого стану дівка". Перший

шлюб вінчав "простий мужик" Микола Антонов, а другий батько Наталі Безсонової та дядько Лукіана Безсонова купець третьої гільдії Косьма. Обидва шлюби було укладено в оселі батька Лукіана Гаврили Безсонова [24, арк.3].

Відповідно до наказу духовної консисторії від 1836 р. шлюби розкольників з православними були дозволені виключно за умови, що розкольник перейде до православ'я [25, арк.1-2]. У випадку укладання такого шлюбу у розкольніцькій церкві розкольніцьким священником, його класифікували як зведення і під карну відповідальність підпадали як особа, яка вінчала шлюб так і саме подружжя [26, арк.309].

У м. Ногайськ було відкрито таку карну справу по факту вінчання бердянського купецького сина, старообрядця Нікіфора Безсонова та православної Анни Воробйової. Справа була передана у повітовий суд 5 квітня 1834 р. Під час слідства Анна розкаялась і виявила бажання повернутися до православ'я, на відміну від чоловіка, який залишився старообрядцем [27, арк.63в]. Однак з Нікіфором було проведено численні "духовні" бесіди, за результатом яких він прийняв хрещення і підписався про невідпадиння у майбутньому [28, арк.20].

З огляду на той факт, що певне принижене положення старовірів зберігалось і на початку ХХ ст., у 1903 р. вони надіслали міністру внутрішніх справ В.К. Плеве "Прохання старообрядців, які сприймають священство". Зміст його було схвалено на П'ятому всеросійському старовірському з'їзді. У "Проханні" йшлося про те, що "шлюбне законодавство прирівнює старообрядців, "розкольників" та "єретиків" взагалі до мусульман, язичників та євреїв", що старообрядці не можуть укласти шлюби з православними, що "неможна ставити істино віруючого та переконаного старообрядця в таке положення, щоб він відмовився від шлюбу з коханою ним дівчиною лише тому, що вона належить до пануючого сповідання, якому протегує державна влада, а він до старовірства, якого ця влада лише терпить" [29, с.53].

Певні правила діяли і при укладанні шлюбів на єдиновірських засадах. У "Правилах впровадження єдиновір'я" від 1800 р. йшлося, що у тому випадку, коли один з подружжя був православним, а інший старообрядцем, то за обоюсторонньою згодою можна було обрати спільну віру для майбутньої родини [30].

Багато проблем виникало у офіційній владі при вирішенні проблем з укладанням міжконфесійних шлюбів, у яких один з подружжя був сектантом. Яскравим прикладом подібних непорозумінь на законодавчому рівні став офіційний запит лютеранського пастора колонії Йозефсталь Катеринославської губернії Карла Біллера. Він хотів отримати пояснення від Державної юстиц-колегії щодо того, чи можна укласти шлюб між лютеранкою та прихильником духоборської секти і, якщо можна, то до якого сповідання слід зарахувати дітей від такого шлюбу. Самотужки дати відповідь Колегія не спромоглася і перепитала у Синода. Відповідь Синоду була доволі специфічною: оскільки духоборська секта знаходиться поза законом, то Синод не може відповідати на подібні запити [31].

З огляду на значну кількість сектантів у Північному Приазов'ї, православні укладали з ними шлюби, незважаючи на тотальну заборону Церкви. Все ще діючим залишалось Правило 72 Шостого Вселенського Собору: "не слід чоловікові православному з дружиною єретичкою шлюбом совокуплятися, ні православної дружині з чоловіком єретиком сочетатися" [32, с.216]. Однак, ця заборона у повсякденному житті нерідко ігнорувалась і змішані шлюби укладались [33].

Саме міжконфесійні шлюби часто ставали провідниками зміни віросповідання. Було зафіксовано випадки як відпадиння від православ'я, так і повернення до його лав. Штундист-удівець Ісідор Шкворцов (с. Богданівка, Мелітопольського повіту) вирішив одружитися на православної і, заради цього шлюбу, у 1892 р. прийняв православ'я. Щоправда вже за рік він повернувся до штунди і почав схилитися до переходу дружину. Зокрема, Шкворцов суворо заборонив їй ходити до церкви, знищив всі ікони у хаті, а на додачу ще й лупцював її, примушуючи зректися віри. Дружина разом з донькою Шкворцова Ганною потай ходили на служби, не зважаючи на систематичні побиття та загрози позбавити утримання. Аналогічна історія відбувалась і в родині штундиста Головіна, який також постійно бив дружину, вимагаючи її переходу до штунди. Після того, як дружина категорично йому відмовила, Головін вигнав її з малою дитиною на руках на вулицю [34, с.728].

Подібне насильство доволі часто зустрічалось у конфесійно змішаних православно-сектантських родин під регіону. В одному зі своїх звітів про діяльність православної місії у Катеринославській єпархії І. Айвазов зазначав: "Штундист Юхим З-ченко з метою завадити молитві своєї православної дружини свистів і лаявся ... і він же з лайкою кинув хрест на підлогу й почав топтати його ногами ... Він починає наворачати в секту свою дружину Марію та сина Олександра. Останні не піддаються, і тоді Юхим б'є їх удень, б'є вночі, погрожує вбити..." [35, с.216, 220-221].

Частіше за все, для зведення дружин чоловіки-сектанти використовували саме фінансові важелі. Наприклад, просто припиняли забезпечувати родину, поки всі не перейдуть до секти [36, с.101]. Коли дружина вже перейшла до секти, її починали примушувати пропагувати сектантське вчення серед решти населення, зокрема робити це на ярмарках та базарах [37, с.100].

Однак, у деяких родин жінки давали значну фору чоловікам у питаннях розповсюдження сектантства. Так, у с. Волковка Мелітопольського повіту родина Чайковських не лише відпала до штунди, а й стала її активно пропагувати. Феодосія Чайковська повикидала всі ікони з хати, разом із чоловіком почала заволювати до секти всіх родичів та знайомих. Молодь швидко підхопила ці ідеї і почала відпадати від православ'я. Від єпархіального місіонера Чайковський сховався і на бесіду прийшла його дружина разом зі своєю сестрою [38, с.35-36].

У 1903 р. у м. Бердянськ від православ'я відпали дві жінки. Однак офіційно вони відійшли від розколу ще двадцять років тому. Одна з них стала православною лише формально, щоб укласти шлюб з православним і в реальності весь цей час до церкви не ходила і обрядів не виконувала. Друга ж захопилась

православ'ям і прийняла його потай від свого чоловіка безпоповця. Однак, відкритися чоловікові вона боялася, а поки дочекалась його смерті, вже втратила інтерес до православ'я і проголосила себе знову розкольницею [39, с.807]

Подекуди люди переходили у православ'я під тиском сімейних обставин. Так, перший штундистський проповідник с. Богданівка Мелітопольського повіту Микола Шкворцов у 1886 р. разом зі своїм братом Павлом відійшов від штунди до православ'я. До офіційної Церкви він ставився індивідуально до того моменту, поки в нього не померли здоровими 16-річний син та онук. Ці події Микола сприйняв як покарання Боже, полишив штунду і почав ревностно виконувати всі православні обов'язки [40, с.727].

Навесні 1884 р. у с. Нововасилівка Бердянського повіту проходила конференція баптистів, на якій були прийняті правила укладання шлюбів між баптистами та православними чи молоканими. Так, з молоканином можна було укласти шлюб після надання останнім письмового зобов'язання про те, що він особисто прагне до укладання шлюбу, зобов'язується відвідувати всі релігійні збори та підкорятися общині. Така підписка укладалася у присутності двох свідків, засвідчувалась пресвітером та зберігалась у церковному архіві. Укладання ж шлюбів баптистів з православними не дозволялось. Виняток міг бути зроблений лише за умови, що вся церква давала свій дозвіл [41, с.19].

У контексті міжконфесійної взаємодії на шлюбно-сімейному рівні цікавою є сповідь штундиста Софрона Головніченка, який у свій час очолював Софіївську общину. Народився він у православній родині у 1843 р. і до 35 років був православним (щоправда останні п'ять років лише формально, бо втратив бажання відвідувати церкву). Одинадцять років він пильно стежив за новоменонітами. У 1874 р. разом з дружиною оселився у колонії Ейнлаге, де дізнався, що один з тамошніх жителів Купріян Кіслічник став шалапутом (під шалапутами у даному випадку малась на увазі штунда) [42, с.358-359]. Головніченко вирішив також приєднатись до штунди та почав переконувати у цьому дружину (принесив пропагандистські брошури, намагався затягнути її на проповіді приїжджого місіонера Олександра Сторожева, турецького підданого тощо). Дружина до штунди не збиралась і навіть загрожувала Головніченку, що буде гнати його кочергою, якщо хоч раз побачить на проповідях. Незважаючи на постійні сімейні чвари, Головніченко став штундистом та відкрився у цьому (навіть прийняв хрещення від Сторожева по новому баптистському обряду) [43, с.329-330].

Жорсткі законодавчі норми, які впорядковували шлюбно-сімейні відносини сектантів, на практиці часто порушувались. Під час одруження штундисти зазвичай складали розписку про зобов'язання виховувати своїх дітей (охрещених у православ'я) у межах власного віросповідання. Так, селянин Підгора (с. Волонтеровка, Маріупольського повіту) не дозволив охрестити доньку, а згодом сам і поховав її. Своїм сином Георгію (12 років) та Захарію (10 років) під загрозою побиття суворо заборонив ходити до церкви та виконувати будь-які православні обряди. Діти настільки перелякалися, що втекли до своєї бабусі Євгенії Ткачової та сховалися у неї на горищі. Таких випадків у конфесійно змішаних шлюбах було багато [44, с.221-222].

У своїх родинях штундисти часто запроваджували демократичний лад на зміну патріархальному. В першу чергу, мова йде про те, що штундист-батько поводився з дружиною та дітьми як з рівними, натомість в православних родинях "образ батька був пострахом для кожного" [45, с.187]. Звісно, що тут мова йде не про конфесійно-змішані родини, а про суто штундові. Також дружини штундистів (на відміну від православних), були свідомими учасниками релігійних спільнот [46, с.187]. У штундистських родинях факти побиття батьком дітей та дружини фіксувались дуже рідко [47, с.63-64].

Державна влада активно намагалась сприяти переходу дітей та дружин сектантів, зокрема молокан, у православ'я [48]. Дружинам навіть дозволялось укладати нові шлюби з православними, після того, як вони полишать секту [49, с.78]. Деякі дружини молокан цим активно користувались і легко змінювали собі чоловіків [50]. На теренах Північного Приазов'я були зафіксовані випадки маніпулювання такими пільгами. Селянка Ревтова (с. Веселе, Мелітопольського повіту) розробила цілу схему, яка мала позбавити її від першого чоловіка. Вона проголосила себе молоканкою, а потім привселюдно погодилась знову перейти в православ'я. Приймавши хрещення, вона одружилася вдруге. Однак, прихований зміст було викрито і Ревтова потрапила під суд [51].

Державна влада часто використовувала інститут опікунства і передавала на виховання православним дітей з сектантських родин [52]. Причиною таких дій з боку уряду була відмова сектантів виховувати дітей у православ'ї. Подекуди діти починали свідчити проти батьків-сектантів. Так, під час слідства по справі про зведення у молоканство державних селян м. Мелітополя (1866-1868 рр.) було зафіксовано свідчення 16-річної державної селянки Устинії Петрик про факт її зведення батьком Григорієм та мачухою Меланією до молоканства. Окрім Устинії, Петрики звели і трьох молодших дітей. Під тиском батьків Устинія провела у секті дев'ять місяців, після чого втекла до свого дядька Івана Петрика та остаточно повернулась у православ'я [53, с.79].

Окремо варто згадати про скопців, які зовсім не визнавали шлюб. Жінку, яка народила дитину, вони називали джерелом скверни, а дітей "щенятами" чи "осколками". Створення родини у скопецькому середовищі вважалося провідним фактором зубожіння. Однак шлюби скопці подекуди укладали і тому світська влада змушена була регламентувати це питання. Жінкам-скопчихам, які перебували на засланні у Сибіру, було дозволено вступати до шлюбу, однак лише у випадку переходу до православ'я [54].

Однак, до скопецької ересі, як і до інших сект, часто відпадали вже після створення родини і народження дітей [55]. У 1846 р. у с. Великий Токмак Бердянського повіту було викрито так зване "зібрання Апостольської Церкви", яке виявилось сектою скопців [56, арк.4зв]. Священик Великотокмацької Успенської церкви доповідав, що деякі з державних селян відпали в "якийсь невідомий для них розкол... скопців", а

саме: удова Софія Лиснячка з дітьми Ігнатієм та Андрієм, дружина Ігнатія Ольга, Захарій Пуйд, Діонісій Киць та дружина його Уляна, Степан Недід та дружина його Катерина, удова Варвара Пуйдиха з дочками Агрипіною та Вассою, Симеон Марченко з дружиною Євдокією [57, арк.1]. Ігнат (40 р.) та його дружина Ольга (30 р.) засвідчили, що не мають статевих зносин, хоча зовнішньо виглядали здоровими і повітовий лікар Пассовер засвідчив це [58, арк.4зв]. Згодом Семен Марченко з дружиною відпали від секти та почали свідчити проти колишніх "братів по вірі" [59, арк.6].

У тих випадках, коли до секти відпадав лише один з подружжя, інший часто сам доносив на свою другу половину. У 1874 р. у секту скакунів було зведено православну селянку с. Астраханка Бердянського повіту Варвару Болотину. По цьому факту було відкрито карну справу, винуватцем по якій проходив селянин Колосков [60, арк.2-3]. У цьому ж селищі на власну дружину доніс селянин Пагімо, який свідчив, що вона також відпала до скакунів [61]. З огляду на вищенаведені факти, можна простежити певну закономірність: якщо до секти відпадав чоловік, то жінка часто переходила за ним, а якщо першою полишала православ'я жінка, то чоловік доносив на неї владі.

Якщо для сектантів та розкольників прозелітизм через шлюбно-сімейні зв'язки був нормою, то для деяких конфесійних спільнот у Північному Приазов'ї такий розвиток подій був неприпустимим. Зокрема, для менонітів, які активно пропагували ендогамію для протидії маргіналізації представників своєї спільноти. Цьому сприяла компактність та певна закритість менонітських поселень. Однак змішані шлюби все ж укладались [62, с.210].

Прибічники конфесійно змішаних шлюбів поділялись на дві категорії: перші продовжували вважати себе менонітами, а друга розривала всі стосунки з громадою і ставала маргіналами [63]. Були зафіксовані конфесійно змішані шлюби менонітів з духоворами та православними, з німцями-лютеранами тощо [64, с.135-136]. Племінниця Джона Грієвза, англійка Емі Евелін Грієвз, у 1899 р. приїхала до м. Бердянська щоб бути дружкою на весіллі своєї двоюрідної сестри Емілії Вікторії Грієвз з менонітом Пітером Ісааком Зудерманом (клан Зудерманів був одним з найбільших та найзаможніших менонітських кланів в Російській імперії). Тут Емі познайомилась зі старшим братом жениха, менонітом Яковом Зудерманом, з яким 16 квітня 1900 р. одружилась [65, с.16-32].

Зазвичай, подібні змішані шлюби у німців переслідувались. Саме тому, особи, які уклали їх намагались приховати факт відмінності у вірі. Зокрема, змінювали власні імена. Акуліна Крючкова (православна росіянка) після шлюбу перетворилась на Кароліну. Дітей від змішаних шлюбів називали відповідно - Емілія, Балтазар, Іоганн тощо. Дослідник початку ХХ ст. С. Шелухін вважав таку національну замкненість та ізоляційність свідченням низького рівня німецької культури [66, с.48].

Варто зазначити, що конфесійно змішані шлюби частіше зустрічались в містах ніж в селах. Дослідник початку ХХ ст. Я. Штах, стверджував, що з 60 родин менонітів м. Мелітополь, 28 родин були мішаними. З цих 28 родин, 23 були напівправославними [67, с.112].

Серед конфесійно змішаних міських шлюбів зустрічались і такі, у яких конфесійна приналежність одного з подружжя залишалась нез'ясованою. Так, 12 липня 1865 р. у м. Бердянськ було укладено шлюб православної доньки вчителя Т. Карпенка з купцем Олександром Фотом, якому "ще охреститися треба було". Вже за рік Фот помер від холери і був похований на цвинтарі без священника ("просто віднесли і поховали" оскільки "ніхто не знав якої він віри"). Шлюб цей укладав православний священник і первістка було охрещено у православ'я [68, с.117].

Перехід до іншої конфесії міг стати офіційним приводом до розлучення. Так, можна було визнати шлюб розірваним, якщо один з подружжя не бажав переходити до православ'я і не збирався виховувати дітей в офіційній вірі, а інший не хотів з ним через це жити [69]. Так само розірвати шлюб можна було з сектантом, якого було засуджено на покарання. У 1891-1892 рр. Святіший Синод визначив, що євреї-вихрести можуть укладати нові шлюби з особами православного сповідання, якщо їх шлюбний партнер залишається в іудействі та не хоче продовжувати подружнє життя [70, с.162].

Причини існування конфесійно змішаних родин подекуди були доволі курйозними. Так, у 1844 р. духоворка Акуліна Власова повернулася з кавказького заслання разом зі своїми синами, які прийняли православ'я. Сама ж Власова залишилась духоворкою. З'ясувати чому вона не перейшла до православ'я, і як їй дозволили повернутися з заслання місцевий священник не зміг з тієї причини, що вона була вже "занадто стара та глуха" [71, арк.24]. За офіційними даними на 1846 р. їй було 59 років [72, арк.16].

Отже, можемо зазначити, що влада (як духовна так і світська) робила все можливе для тотального контролю за шлюбно-сімейним життям громадян. Регламентувалось все – укладання та розірвання шлюбів, шлюбно-сімейні відносини тощо. За умови етнорелігійної строкатості Північного Приазов'я конфесійно змішані шлюби були доволі розповсюдженим явищем. Через логіку розвитку тогочасного суспільства вони частіше зустрічались у містах ніж у селах. З огляду на повсякденну практику укладання подібних шлюбів, влада змушена була видати цілу низку нормативних актів регуляторного характеру. Найголовнішим постулатом у них було те, що укладати конфесійно змішані шлюби, в яких один з майбутнього подружжя належав до православ'я, можна було виключно у православних церквах та за певними правилами. Шлюби, що було укладено всупереч правил, вважались недійсними.

Шлюбно-сімейні відносини у Північному Приазов'ї часто були основним провідником прозелітизму неправославних сповідань. Розповсюдженими були випадки сімейного насильства по відношенню до дружин та дітей на релігійному підґрунті. Це спонукало появу певних міжконфесійних конфліктів на побутовому рівні, які часто завершувались зверненням до відповідних установ та подальшим свідченням у суді ображеної сторони. Такі "протизаконні" випадки насильства і прозелітизму в конфесійно змішаних родинях були цілком логічною та передбачуваною реакцією на обмежувально-заборонні заходи імперського

центру. Не зважаючи на те, що держава намагалась усіляко захищати носіїв православ'я в конфесійно змішаних сім'ях, нерідкими були випадки, коли під впливом різних факторів звернення все ж таки відбувалось і фіксувались випадки відпадиння у розкол цілими родинами. Паралельно з цим, існували конфесійно змішані родини, у яких кожен з подружжя залишався у своїй вірі і спільне життя відбувалось у мирному ключі.

Наприкінці відзначимо, що висвітлення проблеми існування конфесійно змішаних родин у Північному Приазов'ї є лише окремим акцентом і потребує детального вивчення для впорядкування ґрунтовного дослідження з історії міжконфесійних відносин у підregionі.

Джерела та література

1. Тухватулліна О.С. Релігійне життя єврейських колоній Північного Приазов'я (XIX – початок XX ст.) / О.С. Тухватулліна // Наукові праці ДГУ ім. П. Могили: Історія. – 2011. – № 154. – С. 102-107.
2. Белікова (Романюк) М.В. Меноніти: “свої” або “чужі” на Півдні України (1789-1917)? / М.В. Белікова (Романюк) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Випуск XIX. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – С. 119-124.
3. Жук С. “Наслідувачі німців”: виникнення євангелічного руху серед українських селян і російська національна ідентичність (1862-1916) / С. Жук // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії / за ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися, Олега Турія. – Число 5. – Львів: видавництво “Місіонер”, 2007. – С. 167-196.
4. Гончаров Ю.М. Городская семья второй половины XIX - начала XX в. / Ю.М. Гончаров. - Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2002. - 384 с.
5. Загоровский А.И. Курс семейного права. / А.И. Загоровский. – Одесса: Типография Акционерного Южно-Русского Общества Печатного Дела, 1909. – 564 с.
6. Семенова Л.Н. Очерки истории быта и культурной жизни России. Первая половина XVIII в. / Л.Н. Семенова – Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. – 279 с.
7. Повне зібрання законів Російської імперії (далі - ПЗЗРІ). – Збір. I. - Т. 6. - № 3814
8. Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). - Ф.15. - Оп.1. - Спр. 860.
9. ПЗЗРІ. – Збір. II. – Т. 8 - № 5660.
10. ДААРК. - Ф.26. - Оп. 4. - Спр. 611; ДААРК. - Ф. 118. - Оп. 1. - Спр. 916.
11. Державний архів Донецької області (далі – ДАДонО). – Ф. 422. – Оп. 1. – Спр. 4.
12. ДАДонО. – Ф. 422. – Оп 1. – Спр. 7.
13. ДАДонО. - Ф. 214. - Оп. 1. - Спр. 6.
14. ДАДонО. – ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 3.
15. ПЗЗРІ. – Збір. 2. - Т. 8. - № 6406.
16. Звід законів Російської імперії / [упорядкув. М.М. Сперанський] [Електронний ресурс]. - Т. X. - Стаття 67. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/code/>
17. ПЗЗРІ. – Збір. I. – Т. 23. - № 17081.
18. ПЗЗРІ. – Збір. II. – Т. 1. - № 410.
19. ПЗЗРІ – Збір. II. – Т. 17. - № 15685.
20. Загоровский А.И. Курс семейного права. / А.И. Загоровский. – Одесса: Типография Акционерного Южно-Русского Общества Печатного Дела, 1909. – 564 с.
21. ПЗЗРІ – Збір. II. – Т. 49. - № 55391.
22. Звід законів Російської імперії / [упорядкув. М.М. Сперанський] [Електронний ресурс]. - Т. IX. - Стаття 1039. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/code/>
23. ПЗЗРІ. – Збір. II. - Т.2. - № 1257.
24. ДААРК. – Ф.26. - Оп 4. – Спр. 349.
25. ДАДонО. – ф. 69. – Оп. 1. – Спр. 70.
26. Центральний державний історичний архів України у м. Київ (далі – ЦДІАК). – Ф. 442. – Оп. 770. – Спр. 10.
27. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 4. - Спр. 611.
28. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 4. - Спр. 611.
29. Гончаров Ю.М. Городская семья второй половины XIX - начала XX в. / Ю.М. Гончаров. - Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2002. - 384 с.
30. Правила учреждения единоверия 1800 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krotov.info/acts/18/3/18001027.html>
31. ПЗЗРІ. – Збір. I. – Т. 32. - № 25610.
32. Отношение сельского населения к местным сектантам // Екатеринославские епархиальные ведомости. - 1886. - № 8. - С. 203-220.
33. ДААРК. - Ф.118. – Оп. 1. – Спр. 916.
34. Станиславский В. Рапорт Его Преосвященству, Преосвященнейшему Николаю, Епископу Таврическому и Симферопольскому, епархиального миссионера священника Владимира Станиславского. / В. Станиславский // Таврические епархиальные ведомости. - 1901. - № 13. - С. 718-737.
35. Айвазов И. Состояние сектантства и раскола и деятельность православной миссии в Екатеринославской епархии за 1903 г. / И. Айвазов // Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1904. - № 7. – С.216-221.
36. Попов Г. Еще одно слово о спасении с. Томаковки от штунды / Г. Попов // Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1911. - № 4. – С.100-107.
37. Попов Г. Еще одно слово о спасении с. Томаковки от штунды / Г. Попов // Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1911. - № 4. – С.100-107.
38. Станиславский В. Из дневника Таврического Епархиального миссионера / В. Станиславский // Таврические епархиальные ведомости. – 1903. – № 1. – С.32-38.
39. Бортовский Н. Из дневника епархиального миссионера / Н. Бортовский // Таврические епархиальные ведомости. – 1903. – № 13. – С 804-807.
40. Станиславский В. Рапорт Его Преосвященству, Преосвященнейшему Николаю, Епископу Таврическому и Симферопольскому, епархиального миссионера священника Владимира Станиславского. / В. Станиславский // Таврические епархиальные ведомости. - 1901. - № 13. - С. 718-737.

41. Конференция баптистов в с. Ново-Васильевка (Таврической губернии) // Екатеринославские епархиальные ведомости. - 1896. - № 1. - С. 8-19.
42. Дородницын А. Десятилетнее странствование вне Православной церкви (исповедь штундиста) / А. Дородницын // Екатеринославские епархиальные ведомости. - 1898. - № 15. - С. 328-379.
43. Дородницын А. Десятилетнее странствование вне Православной церкви (исповедь штундиста) / А. Дородницын // Екатеринославские епархиальные ведомости. - 1898. - № 15. - С. 328-379.
44. Айвазов И. Состояние сектантства и раскола и деятельность православной миссии в Екатеринославской епархии за 1903 г. / И. Айвазов // Екатеринославские епархиальные ведомости. - 1904. - № 7. - С. 216-221.
45. Жук С. "Наслідувачі німців": виникнення евангелічного руху серед українських селян і російська національна ідентичність (1862-1916) / С. Жук // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії / за ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиліяса, Олега Турія. - Число 5. - Львів: видавництво "Місіонер", 2007. - С. 167-196.
46. Жук С. "Наслідувачі німців": виникнення евангелічного руху серед українських селян і російська національна ідентичність (1862-1916) / С. Жук // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії / за ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиліяса, Олега Турія. - Число 5. - Львів: видавництво "Місіонер", 2007. - С. 167-196.
47. Brown J. The Stundists. The Story of a Great Religious Revolt / J. Brown. - London, 1893. - 80 p.
48. ДААРК. - Ф. 26. - Оп.4. - Спр. 682.
49. ЦДІАК. - Ф. 442. - Оп. 770. - Спр. 19.
50. ДААРК. - Ф. 118. - Оп. 1. - Спр. 2602-129.
51. ДААРК. - Ф. 15. - Оп. 1. - Спр. 930.
52. ДААРК. - Ф. 118. - Оп. 1. - Спр. 2412-26; ДААРК. - Ф. 118. - Оп. 1. - Спр. 1076.
53. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 2. - Спр. 192.
54. ПЗЗРІ. - Зібр. III. - Т. 6. - № 3718.
55. ДААРК. - Ф. 118 - Оп. 1. - Спр.116; ДААРК. - Ф. 118. - Оп. 1. - Спр. 137; ДААРК. - Ф. 118. - Оп. 1. - Спр. 295; ДААРК. - Ф. 118. - Оп. 1 - Спр. 767.
56. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 4. - Спр. 1058.
57. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 4. - Спр. 1058.
58. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 4. - Спр. 1058.
59. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 4. - Спр. 1058.
60. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 2. - Спр. 779.
61. ДААРК. - Ф. 118. - Оп. 1 - Спр. 1203.
62. Велицын А. Немцы в России: Очерки истории развития и настоящее положение немецких колоний на Юге и Востоке России. / А. Велицын. - СПб.: Общественная польза, 1893. - 286 с.
63. Белікова (Романюк) М.В. Меноніти: "свої" або "чужі" на Півдні України (1789-1917)? / М.В. Белікова (Романюк) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Випуск XIX. - Запоріжжя: ЗНУ, 2005. - С. 119-124.
64. Афанасьев-Чужбинский А.С. Собрание сочинений / А. Афанасьев-Чужбинский ; ред. П.В. Быков. - т VII: Поездка в южную Россию. - С.-Пб. : Герман Гоппе, 1891. - 454 с.
65. Suderman David. Sound and Silence: The Autobiographical Writings of Amy Suderman Enns // Mennonite life. - Vol.52. - No.3. - September, 1997. - P. 16-32.
66. Шелухин С.П. Немецкая колонизация [Доклад, прочитанный 8 ноября 1914 г. в Собрании Киевского юридического общества при Императорском Университете Св. владимира и 22 ноября 1914 г. в заседании Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете] / С.П.Шелухин. - Одесса: Издание Акционерного Южно-Русского Общества Печатного дела, 1915. - 83 с.
67. Штах Я. Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов / Я. Штах. - Москва : Товарищество Типографии А.И. Мамонтова, 1916. - 266 с.
68. Баханов К.А., Лыман И.И. Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского; Крыжановский В.К. Дневники. / К.А. Баханов, И.И. Лыман. - Запорожье: Просвіта, 2002. - 194 с.
69. Звід законів Російської імперії / [упорядкув. М.М. Сперанський] [Електроний ресурс]. - Т. X. - Стаття 80-83. - Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/code/>
70. Митрополит Игнатий (из дел консисторского архива) // Екатеринославские епархиальные ведомости. - 1872. - № 10. - С. 160-171.
71. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 4. - Спр. 1063.
72. ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 4. - Спр. 1063.

Avdieieva O. S. Confessionally mixed families in the Northern Priazov'ya (the last quarter of the 18th – the beginning of the 20th cnt)

The article reveals the problem of confessionally mixed families in the Northern Priazov'ya. The chronology of our research is the last quarter of the 18th – the beginning of the 20th cnt. The focus is on the problem of concluding confessionally mixed marriages and the issue of proselytism in such families. Besides the main accent in our article on the features of the imperial legislation in settling marriage and family relations and its application (or ignoring) in practice.

Key words: Northern Priazov'ya, confessionally mixed families, proselytism, family relations, spouses, church, divorce.

Авдеева Е. С. Конфессионально смешанные семьи в Северном Приазовье (последняя четверть XVIII – начало XX в.)

В статье раскрывается проблема конфессионально смешанных семей Северного Приазовья. Хронологические рамки исследования – последняя четверть XVIII – начало XX вв. Основное внимание уделяется вопросу заключения конфессионально смешанных браков и проблеме прозелитизма в таких семьях. Кроме того, рассмотрены особенности имперской законодательной базы в урегулировании брачно-семейных отношений и ее применение (или игнорирование) на практике.

Ключевые слова: Северное Приазовье, конфессионально смешанные семьи, прозелитизм, брачно-семейные отношения, супруги, церковь, развод.